

LITERATUROZNAWSTWO/LETTERKUNDE

ROCZNIKI HUMANISTYCZNE
Tom LXIX, zeszyt 5 – 2021
ZESZYT SPECJALNY / SPECIALE UITGAVE
DOI: <http://doi.org/10.18290/rh21695sp-6>

BENJAMIN BOSSAERT

REBELLEN EN AUTORITEIT: DE AMBTENAAR, DE LERAAR EN DE TEDERE ANARCHIST – E. TERNEST, A. HANS EN L. P. BOON – OVER JAN DE LICHTE

Abstract. Het valt niet te ontkennen dat historische figuren, als ze geliterariseerd worden, ook gekleurd worden door hun respectievelijke auteurs en hoe zij zich in het literaire veld bevinden, ook daarbuiten een rol speelden. De moderne literatuurtheoretische bril die we gaan opzetten, is van literair-sociologische aard. In deze bijdrage wordt het spanningsveld tussen de autoriteit en de autonomie van de auteur in verband gebracht met de personages die hij creëerde.

Dit onderzoek is geconcentreerd op de Vlaamse held Jan de Lichte en drie auteurs die een werk over de bende van Jan de Lichte geschreven hebben. De eerste auteur is Ernest Ternest uit Wetteren. Het is verder interessant om even stil te staan bij de reputatie en het leven en werk van veelschrijver Abraham Hans, die geboren werd in (Sint-Maria-)Horebeke in een gehucht, dat nu bekend staat als de Geuzenhoek, een kleine protestantse gemeenschap in het in die tijd overwegend katholieke Vlaanderen. Tot slot wordt ook de rol van Louis Paul Boon zowel in maar ook kort buiten het literaire veld bekeken, die zichzelf ook wel een “tedere anarchist” liet noemen, een tijdje journalist was van het linkse tijdschrift *De Roode Vaan* en direct na de Tweede wereldoorlog sympathiseerde met het communistische gedachtegoed.

Trefwoorden: Jan de Lichte; rural outlaws; autoriteit; auteursrepresentatie; autonomie.

Lic. BENJAMIN BOSSAERT, PhD, studeerde Oost-Europese Talen en Culturen (Russisch, Tsjechisch en Slowaaks) aan de Universiteit Gent en de Universiteit van de HH. Cyrillus en Methodius in Trnava. In 2020 verdedigde hij zijn dissertatie bij de Univerzita Palackého in Olomouc. Hij is momenteel werkzaam als lector Nederlandse taal en cultuur aan de leerstoel germanistiek, scandinavistiek en neerlandistiek aan de Comenius Universiteit te Bratislava. Zijn interesse gaat vooral uit naar comparatief onderzoek van de Vlaamse en de Slowaakse nationale beweging, literatuur(theorie), literaire vertalingen naar het Slowaaks, Nederlandse taalverwerving en (cultuur) geschiedenis; Correspondentieadres: Katedra germanistiky, nederlandistiky a škandinavistiky, Gondova 2, 811 02 Bratislava, Slovensko; e-mail: benjamin.bossaert@uniba.sk; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9086-9812>.

1. AUTEURS EN AUTORITEIT: EEN BREDER KADER

In deze bijdrage¹ wordt een duidelijker profiel geschetst van een reeks auteurs die zich beziggehouden hebben met literaire bewerkingen van het verhaal rond de bende van Jan de Lichte. De figuur van Jan de Lichte wordt in zijn historische context geschetst. Het gaat in dit discours echter niet hoofdzakelijk over zijn historische betekenis en geschiedkundige feiten die verwerkt werden in en rond de verhalen over Jan de Lichte, maar over hoe de auteurs de contextualisering van de literaire held aanpakten. Gaandeweg zal kunnen opgemerkt worden dat diverse auteurs juist historiciteit, deze feiten en hoe ze ermee omgaan als autoriteitsargument oproepen om hun verhalen meer legitimiteit te geven. Anderen, zoals Louis Paul Boon en in mindere mate Bert Cornelis, springen creatief en origineel om met de historische context.

Het theoretisch kader voor deze studie komt uit de literaire sociologie. Aan de ene kant wordt een theoretisch kader rond auteurs en hun autonomie geweven, aan de andere kant staat de autoriteit die ze uitoefenen of willen uitoefenen. Hier wordt gekozen om het begrippenapparaat en delen van de definitie van het begrip *posture* of postuur daarvoor te gebruiken, zoals Jérôme Meizoz deze formuleert. Meizoz (84-85) bouwt zijn definitie op rond vijf elementen. Aanvankelijk markeert volgens hem een auteur zijn positie in het literaire veld (want Meizoz gebruikt de terminologie in navolging van Bourdieu) op een unieke manier. Die positie vormt dan het startpunt om een proces van interactie te starten, waarbij diverse intermediairen reageren op deze positie, zodat de positie van de auteur in het literaire veld geen unieke zaak van de auteur zelf wordt, maar mede wordt gevormd door journalisten, recensenten, biografen en andere elementen. Dit houdt vervolgens in dat postuur zowel als niet-verbaal gedrag en als discours kan bestudeerd worden. Het grote voordeel van de definitie van postuur is dat Meizoz daarbij toelaat dat verbindingen tussen gedrag, intermenselijke relaties en tekstuele elementen kunnen bestudeerd worden. Het is dan ook in dit korte bestek dat ik deze wisselwerking van buitentekstuele en binnentekstuele factoren wil in kaart brengen bij drie casusauteurs rond de heldenfiguur van Jan de Lichte. Voeren deze auteurs Jan de Lichte op als een rebel, een anti-autoriteit?

In zijn dissertatie *Door Prometheus geboeid* ging Laurens Ham (2015) op zoek naar autoriteitsargumenten voor vijf auteurs gesitueerd in de Neder-

¹ De auteurs wenst de reviewers te bedanken voor hun waardevolle opmerkingen bij het schrijven van dit artikel.

landse letterkunde. Zijn studie is een kritiek en tegelijk een antwoord op het feit dat in de moderne literatuur het begrip autoriteit en het begrip autonomie gezien wordt als een lineair begrip dat integraal deel uitmaakt van de moderniteit. Ham onderzoekt daarop bij deze vijf auteurs met behulp van het begrippenapparaat van Meizoz een samenspel van auto- en heterorepresentaties. Zijn belangrijkste uitgangspunten vormen een werkbare visie op autoriteit, dat ingebed wordt in een discussie over discours in de literatuur. Hij stelt vast dat in de moderne literatuur schrijvers zich voortdurend bewegen tussen de as van vrijheid en autoriteit. In zijn corpus gaat hij daarom op zoek naar zelf- en heterorepresentaties van auteurs (Ham 12-15), die hem helpen om kritiek te leveren op een gangbaar standpunt dat het automatiseringsproces een lineair proces is, waarbij de auteur gaandeweg meer autonomie en autoriteit verwerft. Zijn kritiek is dat dit proces helemaal niet zo lineair maar dynamisch is en plaatst zijn onderzoek in een breder maatschappelijk kader:

Die institutionele, literair-historische, politieke of sociale omgeving bepaalt dus welke mogelijkheden een auteur heeft om die autonomie op te eisen, en welke strategieën passend of waardevol zijn. Maar tegelijkertijd vormen deze strategieën de omgeving ook weer: auteurs scheppen mogelijkheden waar latere schrijvers weer gebruik van kunnen maken. (Ham 16)

Deze contextualisering van Ham kan toegepast worden op de schrijvers die eveneens actief waren in de negentiende en twintigste eeuw zoals de casusauteurs bij Ham. Ik wil me dus bij zijn kritiek aansluiten en zou willen stellen dat de mogelijkheden om een heldenfiguur te creëren uit Jan de Lichte of een andere roverheld², succesvol kan benut worden, maar niet noodzakelijk. Dit hangt vooral af van het historisch kader waarin de auteur zich beweegt en de autoriteit die hij zich toe kan eigen. Het is deze these die onderzocht wordt in dit artikel. In een eerdere publicatie (Bossaert) werd vooral gekeken vanuit een literair-comparatief perspectief en lag de focus op het historisch kader van roverhelden, deze bijdrage bouwt verder op literair-historische elementen geconcentreerd op de wisselwerking tussen het personage en de auteurs rond Jan de Lichte. Allereerst worden de drie belangrijkste auteurs die een bewerking hebben gemaakt van de verhaalstof rond de bende van Jan de Lichte gepresenteerd. Zij verdienen hier nader de aandacht: Ernest Ternest, Abraham Hans en Louis Paul Boon. Deze auteurs werden in

² In onder meer Bossaert ("Histoire croisée") wordt Jan de Lichte met de Slowaakse rebel Juraj Jánošík vanuit een literair-comparatistisch perspectief bekeken. Deze bijdrage focust exclusief op Jan de Lichte en een corpus auteurs die over hem schreven.

het kader van dit artikel gekozen op basis van het onderzoek van Maes en Top (26-27) naar de link tussen de historische en volksliteraire bronnen van de bende van Jan de Lichte, die stellen dat deze drie auteurs het meeste hebben bijgedragen tot het literariseren en „legendariseren“ van het feitenmateriaal rond Jan de Lichte. Het zijn bovendien auteurs die elk in een andere tijd actief waren als schrijver, zodat het waard is om te onderzoeken of hun postuur in combinatie met het heldenpersonage ook evolueert. Deze drie auteurs worden dan tegenover de maatschappelijke en literair-historische context geplaatst. Het gaat hier om respectievelijk het einde van de negentiende eeuw, begin twintigste eeuw/interbellum en de naoorlogse periode. Hierbij wordt de spanning tussen autonomie en autoriteit bij deze auteurs geschetst en wordt verder gefocust op hoe zij zichzelf presenteerden. Daaruit kan opgemaakt worden, op welke manier deze auteurs verbonden waren met het hoofdpersonage van hun romans en welke tekstexterne, dan wel tekstinterne elementen ze gebruikten om hun Jan de Lichte-personage te legitimeren.

Het is verleidelijk om de representatie van helden en personages in romans te verklaren vanuit de biografische, externe gegevens en de levensloop van de auteurs in kwestie. Uiteraard kan hier de belangrijke kanttekening bij geplaatst worden dat deze verhouding tussen auteur en personage niet zo direct hoeft te zijn. Op deze *intentional fallacy* werd al gewezen door de *New Critics* (Mambrol). Succes van een literair werk kan, maar hoeft niet in verhouding te staan tot de maker van het werk en auteursintentie staat los van de autonomie van het werk en zijn auteur. Dit staat haaks op het romantische concept dat juist het werk als individuele expressie van een auteur beschouwt. Ook in de Nederlandse letterkunde heeft de discussie over de biografische benadering van literatuur eigenlijk nooit stilgelegen. Dirk de Geest wijst er in *De ene schrijver is de andere niet: Het beeld van de auteur in een functionalistisch perspectief* op, dat de auteur eigenlijk nooit echt weggeweest is bij literatuurwetenschappelijke benaderingen en literaire historiografie. De Geest (47) signaleert dat auteurs momenteel in het literaire veld alomtegenwoordig zijn en recensenten zich zelfs als schaduwauteurs gedragen in de Nederlandstalige context. Evengoed is dit geen uniek fenomeen voor onze Nederlandstalige literatuur(wetenschappelijke) traditie maar ook daarbuiten. Ik neem de kritiek van De Geest (56) over dat het essentieel is om wat schrijvers zelf over hun werk zeggen, niet zonder meer te beschouwen als waren ze gezaghebbende interpretatoren van hun eigen werk en dus enkel de auteurs zelf aan het woord te laten over hun oeuvre. In die optiek beoordeelt hij het werk van Meizoz kritisch op zijn verdiensten: individualiteit en originaliteit komen in zijn model

wat te weinig naar voren, omdat hij erop gericht is om een consistent portret op te hangen van de auteur. Ik lees de kritiek van de Geest (61) op Meizoz als een pleidooi om rekening te houden met de context waarin bepaalde uitspraken over auteur en oeuvre worden gedaan en stel dus vast dat er meer aandacht moet besteed worden aan discursieve context bij het bestuderen van de relatie tussen auteurs, autoriteit en hun personages.

2. EEN WERKBARE DEFINITIE VAN AUTORITEIT TEGENOVER REBELLIE

In dit artikel wordt een ruime definitie van autoriteit gehanteerd om ze te kunnen toepassen op onze casusauteurs en hun relatie met de Jan de Lichte-figuur. Hierbij worden zowel contextuele, tekstexterne en tekstinterne elementen vermeld die mee de autoriteit van een schrijver kunnen bepalen³.

Het begrip autoriteit is in de literatuurgeschiedenis al oud en kunnen we natuurlijk terugbrengen tot de Middelnederlandse definitie van de *auctoritas*, een gezaghebbende mening of een beroemd antiek auteur (Algemeen Letterkundig lexicon, online), maar dit begrip evolueerde uiteraard sterk doorheen de eeuwen⁴. De autoriteit van een auteur bestaat uit macht, die gelegitimeerd wordt door een of meerdere instituties. Een institutie kunnen we definiëren volgens het *Algemeen Letterkundig Lexicon* (Van Bork et al.),⁵ wat betekent dat een institutie zowel een instelling kan zijn, maar ook een auteur, lezer

³ Deze definitie werd ontwikkeld met behulp van een collectief letterkundigen op de Vienna Summer School: literatuur en letterkunde in de 21^e eeuw: digital humanities, met de hulp van Toni Bandov, Małgorzata Dowlaszewicz, Christine Klausová, Veronika Holáčíková, Damian Olszewski, Catalina Oslobanu en de auteur.

⁴ Dit begrip verandert en ook in de 16^e en 17^e eeuw werden verzamelingen van gezaghebbende uitspraken aangelegd van bepaalde auteurs (Algemeen Letterkundig Lexicon, online). Het begrip autoriteit wordt door psycholoog Paul Verhaeghe in zijn werk *Autoriteit* (2015) dan weer psychologisch en filosofisch breed gekaderd in de moderne context.

⁵ Instantie, organisatie of enig ander sociaal verband waarin men zich bezighoudt met de productie, consumptie, verspreiding, bevordering, beoordeling of bestudering van literatuur. Al deze organisatievormen spelen in de praktijk een rol bij de totstandkoming van wat we de canon-1 van de literatuur noemen. Tot deze instituties worden onder meer gerekend de uitgeverijen, de boekhandel en andere verkooporganisaties, het literatuuronderwijs op scholen en universiteiten, de bibliotheken, de literaire kritiek, schrijversorganisaties, tijdschriften en hun redacties, het literaire prijzencircuit, regeringsinstanties die zich met het beleid met betrekking tot literatuur bezighouden, dichtgenootschappen en leeskringen. Historisch kan men daar nog aan toevoegen de kloosters waar manuscripten vervaardigd werden, de rederijkerskamers, de literaire salons e.d. Dit hele complex wordt in de literatuursociologie aangeduid met 'het literaire veld'. (Van Bork et al.)

enzovoort. Autoriteit is een dynamisch concept, dat kan veranderen, afhankelijk van het perspectief en de tijd. Iemand met autoriteit kan invloed uitoefenen. Autoriteit is niet lineair en heeft niet enkel één dimensie. Wie autoriteit heeft verworven, kan die autoriteit ook uitoefenen op andere gebieden, maar hoeft dat niet te doen. Het wordt niet verwacht dat autoriteit zichzelf legitimeert. De postuur van een auteur, dit is het samenspel van auto- en heterorepresentaties over de schrijver, kan een stimulerende factor worden voor zijn autoriteit. De autoriteit zelf zegt echter niets over de waarde en/of de kwaliteit van het werk of het oeuvre van de auteur, dit is van externe elementen, zoals de literaire kritiek afhankelijk.

Er kan ook verondersteld worden dat autoriteit ook aan een bepaalde tekst (denk maar aan de bijbel) of aan een verhaal, een taal, kan toegekend worden, wat betekent dat deze teksten/verhalen een bepaalde invloed of gezag hebben. Bepaalde tekstexterne elementen en dus de werkelijkheid buiten het boek kunnen aanzienlijk bijdragen tot de autoriteit van een auteur. Hierbij kan gedacht worden dan aan diverse autobiografische elementen, zoals (beroeps)activiteiten die geloofwaardigheid bevestigen, uitspraken die intellectueel vermogen laten zien, het opsommen van prestaties en het tonen van maatschappelijke en/ of politiek betrokkenheid. Daarnaast kan ook in het boek zelf stijl (bijvoorbeeld een meeslepende, avontuurlijke stijl in aansluiting bij wat een bepaald leespubliek verwacht), ideologie (het tonen van sociale betrokkenheid door de toon van het boek), intertekstualiteit (het tonen van eruditie, het kennen van zijn klassiekers) en historische en of technologische accuraatheid bijdragen tot autoriteit. Het schrijven van een autobiografie, al dan niet met pseudo-autobiografische elementen of bepaalde uitspraken in interviews kunnen ook bijdragen tot autoriteit.

Bij de focus op tekstexterne elementen, kan opgemerkt worden dat ook hier de stijl (de uiterlijke stijl van een auteur gaande van kledij tot excentriek gedrag), televisieoptredens of publieke lezingen, praatprogramma's, verschijningen in verschillende (sociale) media, charisma, de vorm van de publicaties en de uitgever, een *alter ego* of pseudoniem, maar ook vertalingen naar zoveel mogelijk andere talen de autoriteit van een bepaalde auteur kunnen versterken. Meizoz (84) vermeldt het aannemen van een pseudoniem als een rechtstreekse indicator van postuur, niet enkel om censuur te vermijden of ook de aandacht van het publiek te krijgen.

In dit artikel krijgen we te maken met een specifiek soort held dat autoriteit moet of kan creëren. *Rural outlaws*, de roverhelden, kunnen zich afhankelijk van hun historische context, beroepen op twee of meer soorten

autoriteit: ze creëren een tegenautoriteit (tegenover het establishment, de gevestigde macht). Contact met de bevolking vormt voor hen ook een legitiematie van hun autoriteit. Het grote verschil tussen de zogenaamde nobele bandieten en de gewone criminelen⁶ is, dat in de eerste categorie hun autoriteit ook elementen van politieke strijd krijgt, ze komen in opstand tegen een gevestigde autoriteit. In die zin kan nog opgemerkt worden dat autoriteit op literair vlak niet hoeft samen te vallen met autoriteit op ethisch gebied. De vraag op zich is legitiem en wordt ook nu nog steeds gesteld. In 2014 nog stelde literatuurwetenschapper Hans Demeyer (14-17) een nummer samen van nY waar hij in *Uitwegen: op zoek naar woorden* aan 40 literaire figuren de vraag stelt: waarin ligt de ethische autoriteit van wie over literaire autoriteit beschikt? Waarin bestaat de maatschappelijke activiteit van literatuur? Welke existentiële betekenis dient zij? Deze vragen dienen om een (weliswaar eclectisch) antwoord te bieden in tijden waar de lezer geldt als zijn of haar eigen autoriteit, maar evengoed een houvast nodig heeft. Dat houvast wordt in dit artikel voor een stuk geboden in de historische inbedding van de rooverheld, waar we in de volgende alinea op ingaan.

3. DE HISTORISCHE JAN DE LICHTEN

Jan de Lichte werd geboren in 1723 in het kleine dorpje Velzeke in de regio van het Land van Aalst, tegenwoordig is dat de provincie Oost-Vlaanderen. Zijn ouders behoorden tot de echte basse-classe en leefden zelfs aan de zelfkant van de maatschappij. De familie van zowel vader als moeder waren reeds bekend als rovers en dieven in de buurt en ze moesten regelmatig de zogenaamde Tafels van de H. Geest bezoeken, een organisatie die hen voedselhulp aanbood. De hele regio kende in die tijd een status van een soort niemandsland, omdat de Lage Landen al jarenlang enkele slopende oorlogen kende, die uitgevochten werden tussen enerzijds het Oostenrijkse Habsburgse rijk, dat de Lage Landen mocht aanhechten na de Spaanse successieoorlog, anderszijds de Verenigde Provinciën in het noorden en ook nog de Franse legers van Lodewijk XV. Legers van deze drie landen vielen regelmatig deze streek binnen en plunderden naar hartelust, zodat het platteland rond Aalst er verwoest en armer dan ooit bijlag.

⁶ Deze dichotomische tegenstelling bij bandieten of primitieve rebellen komt voor het eerst voor bij Eric Hobsbawm, wordt onder meer verder historisch uitgewerkt door Adam Votruba, maar komt in de literaire sociologie voor het Nederlandstalige gebied ook bij Van Egmond voor.

In 1740 startte de Oostenrijkse Successieoorlog, een tweede fase van invasies van legerpatrouilles en een stijging van bandieterij van het gewone volk, omdat er van een gevestigde orde geen sprake kon zijn en men dus relatief straffeloos zijn zin kon doen. Legers plunderden regelmatig de dorpen die ze binnenvielen, dus het was geen verrassing dat de streek het heel hard te verduren kreeg toen een Frans leger hun halve capaciteit met 54.000 man stationeerde in een streek van ongeveer 125.000 mensen. Bovendien was de graanoogst mager uitgevallen in 1740. Dat was waarschijnlijk de aanleiding voor Jan de Lichte om te beginnen roven, stelen en zijn bende te organiseren. Zijn bende was het meest actief tussen de jaren 1740-1748. Voor zijn actieve leven als rover, tekende hij echter in als soldaat, eerst voor het Oostenrijkse en later voor het Nederlandse leger. Hij deserteerde twee keer, maar het betekende voor hem ongetwijfeld dat hij een training kon ontvangen in wapens die hij later zou gebruiken bij zijn roversactiviteiten. Voor arme mensen betekende het leger bovendien een veilige thuishaven want daar had men een bescheiden soldij en zekere toegang tot eten en kleding.

De bende van Jan de Lichte was in geen geval een goed geoliede machine, wat het vermoeden bevestigt dat het hier om een zeer primitieve vorm van rebellie gaat. Zij bestond uit grofweg drie groepen, die verdeeld werden op basis van hun actieradius. Er was een groep rond de gauwdieven van Pieter van de Putte, die opereerden in de streek van Kortrijk-Tielt-Oudenaarde. Er was een groep rond De Schepper en Vekeman die actief waren rond Gent, Sint-Niklaas en Antwerpen. Tot slot was er de groep rond Jan de Lichte zelf die de hevigste misdrijven pleegden rond de dorpen van Geraardsbergen. Hij vormde een groep met vagebonden, bedelaars, zigeuners en zij komen ook in de roman van Louis Paul Boon op de voorgrond (Lamarcq, online; Lamarcq, "De Bende en Jan de Lichte" 11-35; Roggeman 5-6).

Historicus Elwin Hofman voegt in zijn *De eeuw van Jan de Lichte* nog enkele historische details toe en licht vooral de historische context van de achttiende eeuw in de streek van het Land van Aalst toe, naar aanleiding van het uitbrengen van de populaire bewerking van de Bende van Jan de Lichte als de Netflixserie *Thieves of the Wood*. Hofman (10) vermeldt in zijn overzicht de historische studies van Danny Lamarcq, Stefaan Top, en nog anderen en voegt eraan toe, dat dankzij hun studies vooral de visie op de bende van Jan de Lichte bleef hangen als waren ze slachtoffers van hun tijd. Dit is ook de visie die in de roman- en feuilletonversies van Louis Paul Boon het meest naar voren komt. Hofman voegt hier fijntjes aan toe dat de meesten in de achttiende eeuw niet aan het moorden en plunderen sloegen. Toch bleef

de interpretatie van de slachtofferrol van Jan de Lichte en zijn bende de dominante historische interpretatie. Daarnaast meldt Hofman nog dat de legende van de Bende van Jan de Lichte zeker na het verschijnen van de romans van Boon vooral in de populaire verhaalcultuur sterk aanwezig bleef (Hofman 10).

Het was pas in de tweede helft van de negentiende eeuw en later begin twintigste eeuw dat de legende van Jan de Lichte voor een breder publiek bekend werd, vooral dankzij enkele volksromans die besproken zullen worden in het volgende stuk.

4. DE AUTEURS ROND JAN DE LICHTE: ERNEST TERNEST

Ernest Ternest is in dit overzicht van auteurs belangrijk, omdat met hem de schriftelijke folklore begint als de literarisering van de rebellenverhalen rond Jan de Lichte centraal staat. Dit betoogt Lamarcq enkele malen in zijn historisch onderzoek naar de bende van Jan de Lichte (zie Lamarcq “een typevoorbeeld”, “Vertelsels achter”, Vermassen):

Naast de historische bronnen zijn er ook de fictie-bronnen. (...) zijn er nog heel wat andere auteurs die inspiratie vonden bij Jan de Lichte. Het ‘oerboek’ is de roman van Ernest Ternest, *Jan de Lichte en zijne bende* (1874). Er is immers een duidelijke gelijkenis tussen de verhalen over Jan de Lichte uit dit boek en de volksverhalen. (Lamarcq geciteerd in Vermassen 266)

Lamarcq (in Vermassen 266) vermeldt een uitgave uit 1874⁷ waarvan de titel luidt: *Jan de Lichte en zijne bende, naar de echtste bronnen bewerkt, door E. Ternest, gemeente-secretaris te Wetteren*. Het boek is uitgegeven door H. en I. Vanderpoorten, te Gent. Keersmaekers (82) vermeldt over het literaire werk van Ernest Ternest dat de literaire waarde van zijn verhalen en toneelstukken gering is, maar dat dit in de context van hun kringen minder belangrijk werd geacht dan het feit, dát ze literair zich verdienstelijk maakten. Niet alleen de sfeer in hun huiskringen werd hierdoor getekend, maar er werd vooral een netwerk van intelligentsia en langzaamaan een Vlaamse middenklasse gevormd, dat mede door dit soort populaire verhalen mee de Vlaams-Nederlandse literatuur zou bepalen.

⁷ Dit gaat waarschijnlijk om een tweede druk. De auteur dezes heeft een uitgave in de Universiteitsbibliotheek in Gent uit 1873 geraadpleegd (Ternest).

Ter illustratie hiervan kan in het belangrijke Vlaamse literaire tijdschrift *Het Belfort*⁸ een overlijdensbericht van Ernest Ternest geciteerd worden. Er wordt een overzicht gemaakt van al zijn gepubliceerde werken en de vermelding dat hij de zoon van Karel Lodewijk Ternest was, naast de schoonzoon van Jan Broeckaert, die eveneens stadssecretaris van Wetteren was (Scharpé 431). Nele Bemong (34) legt in haar onderzoek de nadruk op het sociaal en cultureel kapitaal van Vlaamse schrijvers. Zij geeft in een artikel dat verscheidene periteksten onder de loep neemt ook weer dat Ternest in zijn peritekst duidelijk verwijst naar zijn functie van gemeentesecretaris, een ambtenaar. Het feit dat zijn functie op de kaft van de tekst verschijnt, wijst op de autoriteit van die functie. Het klopt weliswaar dat hij gemeentesecretaris was, maar hier kan niet achterhaald worden uit deze bronnen of hij sociale promotie gemaakt heeft dankzij zijn roman(s). Dat kan echter zonder twijfel vastgesteld worden bij schrijvers die in dezelfde periode over plattelandsrebellens en bendeleiders schreven, zoals Pieter Ecrevisse (met de Bokkenrijders), Victor Huys (Baekelandt) en zeker bij de grootste en belangrijkste Vlaamse nationale schrijver Hendrik Conscience.⁹

Ternest vindt het nodig voor hij zijn roman over Jan de Lichte begint om een historische schets te maken over de situatie en de geschiedenis van de streek waarin hij opereerde. Het is interessant om hier wat dieper op in te gaan, omdat Ternest hiermee de historiciteit van zijn roman, die veelzeggend de ondertitel naar de echtste bronnen verwerkt heeft meegekregen, wilde opkrikken.

Teneinde de lezer in staat te stellen ons verhaal gemakkelijker te begrijpen, (...) achten wij het noodig, van den toenmaligen toestand onzes vaderlands enen korte schets te geven, want deerlijk zou men zich bedriegen, indien men zich het België van dien tijd in denzelfden staat voorstelde, als het bloeiend en gelukkig landeken, dat wij thans mogen beschouwen en (...) bewonen. (Ternest 3)

Ternest herinnert eraan dat de jaren tussen 1740 en 1745 geteisterd werden door oorlogen tussen de Franse en Oostenrijkse legers en eveneens door misoogsten, die hongersnood tot gevolg hadden en ook armoede bij de bevolking.

⁸ Dit literaire tijdschrift fuseerde weliswaar met een ander literair tijdschrift *Dietsche Warande* tot DWB (*Dietsche Warande en Belfort*) maar is nog steeds een toonaangevend literair tijdschrift in Vlaanderen.

⁹ Van den Bergh en Couttenier (414-9) staan in hun deel van de negentiende-eeuwse Nederlandse literatuurgeschiedenis uitvoerig stil bij het genre van de historische roman maar betrekken hier ook de maatschappelijke context bij van onder meer Ecrevisse, Conscience en Victor Huys, die met hun meeslepende griezel- en gruwel-elementen aansluiten bij de Engelse *gothic novels* en de Duitse *Schauerromane*.

Het was in deze omstandigheden, dat zich op verscheidene punten van België benden van dieven en baanstropers vormden en ontwikkelden, (...). Tot eene dezer benden behoorde de treurig vermaarde Jan de Lichte, die volgens de overlevering zijnen kapitein vermoordde, om in zijne plaats het opperhoofd der bende te worden. (Ternest 6)

Uit deze citaten blijkt allesbehalve dat Ternest zou sympathiseren met de roverheld Jan de Lichte. Hij geeft integendeel duidelijk blijk van een patriotisme, waarbij de invallen van de Fransen geschetst worden als bedreiging voor de rechtsorde van onze landstreken in die tijd. Het is ook opvallend dat Ternest zich al een soort België voorstelt, getroffen door invallen van de Fransen. Daarna gaat hij verder met de roman, die begint met een boerentafereel op weg naar de jaarmarkt van Sint-Lievens-Houtem in Zuid-Oost-Vlaanderen, waar twee meisjes overvallen worden door Jan de Lichte (Ternest 7-18). Bij deze passage begint de volksroman pas echt.

Ternest wekt volgens Maes en Top (13-14) de schijn van historiciteit op doordat hij zich beroept op geschreven en gesproken bronnen. Maar omdat hij ook heel wat misdaden ongedateerd laat en bovendien enkele verhalen aandikt met mondelinge verhalen over tovenarij, begint bij Ternest ook de facto de legendarisering in boekvorm van de Jan de Lichtefiguur. Zijn autoriteit die hij opbouwde door door enkele historische feiten weer te geven, zoals het juist vermelden dat de komst van de Franse legers het land volledig ontwricht hadden in hoofdstuk vijf, wordt daardoor wat teniet gedaan. Het heeft wel aanleiding gegeven tot inspiratie van zowat alle auteurs die zich na Ternest met de bende van Jan de Lichte hebben bezig gehouden, zodat we deze versie van het populaire verhaal uiteindelijk als het oerverhaal moeten beschouwen. In die zin kan hem autoriteit toegeschreven worden, omdat Ternest dus in de volksliteratuur functioneert als een bron waar diverse auteurs later nog naar zullen refereren.

5. DE AUTEURS ROND JAN DE LICHTE: ABRAHAM HANS

Het meest invloedrijke populaire boek van begin twintigste eeuw is *Jan de Lichte en zijn zwarte rooversbende* van Abraham Hans, die het in 1908 schreef onder het pseudoniem van Hans van Hoorenbeek. Dit boek kende in de jaren vijftig van de vorige eeuw vele herdrukken en uiteindelijk werd er in 1970 een jeugdversie als een populaire avonturenroman van uitgebracht. Deze versie werd voor dit artikel geraadpleegd. Zowel Maes en Top als La-

marcq vermelden dat Louis Paul Boon stukken van Hans heeft gelezen en mogelijk heeft gebruikt als inspiratie voor zijn versie van Jan de Lichte. Als popularisator van het feuilletongenre van de volksroman wordt Abraham Hans dan ook gekozen als de tweede casusauteur voor deze studie rond auteurs en hun autoriteit.

De arbeid van Abraham Hans is geboren uit de ellende van zijn volk. Zo een schoon land is Vlaanderen; zo een schoon verleden kende het; zo een gevoelig en begaafd volk bezit het; en toch kende het zo een achteruitstelling. Het werk van Abraham Hans is een daad. Geen daad van jammer en vertwijfeling, maar van dienstbare overgave, levensmoed en liefde. Hij troost, beurt op en maakt het leven dat wij dragen schoner voor groot en klein. (Herman Teirlinck in 1939: geciteerd in Ryssen 149)

Abraham Hans groeide volgens zijn biograaf Daniel Walraed (5) op in een omgeving waar het moeilijk was om te overleven. Dit had alles te maken met hun geloofsovertuiging, een heel belangrijke factor in zijn leven en werk. Hans werd geboren in een protestants Nederlands gezin van de onderwijzer Bastiaan Hans in Sint-Maria-Horebeke in een dorpsdeel dat bekend staat als de “Geuzenhoek”, omdat zich daar sinds de opstand tegen de Spaanse katholieke overheersing een protestantse gemeenschap vestigde en nog steeds aanwezig is. Deze kleine protestantse gemeenschap maakt dat deze auteur door zijn milieu al van in het begin vanuit de marge van de Vlaams-Nederlandse literatuur opereert, omdat de mainstreamliteratoren van de Zuid-Nederlandse literatuur in de katholieke hoek moeten gesitueerd worden. Het is geen toeval bij zijn eerste belangrijke werken een historische roman in feuilletonvorm was in de liberaal-vrijzinnige krant *Het laatste nieuws* in 1911-1912 met als titel *Een heldenstrijd of de kapitein der Boschgeuzen*, waarbij hij de strijd van kapitein Jacob Blommaert in de Tachtigjarige oorlog tegen de Spanjaarden als thema koos, de strijd van de vroegere protestanten in zijn geboortestreek. De hoofdredacteur van de krant, Julius Hoste, stond bekend als een liberaal vertegenwoordiger binnen de Vlaamse beweging en had connecties met de instellingen van de liberaal-vrijzinnige zuil, zoals het culturele Willemsfonds. Ook Hans kwam regelmatig spreken op bijeenkomsten van het Willemsfonds.

Durnez (“Hans Abraham” 1404-1405) legt in de *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse beweging* de nadruk op het opvoedingsaspect in de carrière van Hans en vermeldt dat hij wel degelijk een sociaal-bewogen, verdraagzame en vrome flamingant was, die zich over de koers van het Vlaams-nati-

onalisme begon zorgen te maken na de jaren dertig. Hij roemt vooral zijn geëngageerdheid en het opvoedkundige aspect van zijn werk: Durnez bedient hem met de titel van ‘grondlegger van het Vlaamse romanfeuilleton’. Omdat hij zag dat het ontbreken van goede populaire Vlaamse lectuur een probleem was, begon hij zelf aan het schrijven van diverse historische romans in feuilletonvorm die veel gelezen werden.

Zijn tweede grote verdienste was het oprichten van de zogenaamde *Kinderbibliotheek*. Als onderwijzer zag hij in dat kinderen nood hadden aan eenvoudige, meeslepnde verhalen en hij nam zich dan ook voor om elke week een kort verhaaltje te schrijven. Hij startte in 1922 en in samenwerking met zijn vriend, de Antwerpse uitgever Lodewijk Opdebeek, gaven zij eenvoudige, goedkope uitgaafjes uit van ongeveer dertig pagina’s. Deze reeks werd de kinderbibliotheek gedoopt. In totaal verscheen een enorm volume van boekjes, met in totaal 1424 nummers. Hans zelf schreef hier 745 nummers van, de reeks werd na zijn dood voortgezet door zijn kinderen (Marchau 12). Het boek van 1970 kan gekarakteriseerd worden als een veel kortere jeugdversie van de oorspronkelijke roman die Hans al in 1908 publiceerde. De versie van 1908 is een lange volksroman die eerst als feuilleton verscheen in de liberale krant *Het laatste nieuws*.

Het is opvallend dat Hans eigenlijk degene was die het verhaal begon te romantiseren, liefdeselementen in het verhaal toevoegde. Zo introduceerde hij het archetypisch slechte Franstalige personage Baron de Creil, die zijn dochter wil uithuwelijken aan de kandidaat die het meest geld voor haar kan bieden (Humbeeck 392). Maes en Top (18) vermelden dat historische feiten bij Hans eerder schaars zijn en hij zelf in zijn boek vermeldt dat hij wat juist is, bij Ternest gehaald heeft. Hij heeft dus met andere woorden geen archiefwerk verricht of processtukken geraadpleegd.

In het boek kunnen drie duidelijke doelen gevonden worden, die Abraham Hans zelf beschrijft: “1) de eigen geschiedenis beter kennen om het heden te leeren waarderen, 2) tot leering strekken: ouders, neemt de opvoeding uwer kinderen ter harte en 3) waarschuwen tegen den onheilen van den drank” (Hans geciteerd in Maes en Top 19). Het was dus duidelijk de bedoeling van Hans om enigszins historisch een juist verhaal te schrijven, maar daarbij tegelijk toch volks, entertainend en meeslepnd te blijven. Daaruit volgt dat de karakterisering van Jan de Lichte bij Abraham Hans op alle vlakken minder psychologisch verfijnd is. Als er nu gefocust wordt op het doelpubliek van de lezers van Hans, ofwel de jeugd, ofwel een laaggeletterd publiek, dan hoeft het niet te verbazen dat de stijl van Hans veel eenvoudiger was. Lite-

ratuurtheoretisch zijn de conclusies van Humbeeck (393) over de romanversies van Hans bijzonder verrijkend:

Op grond van hun uiteindelijk normbevestigende karakter werden deze bandietenromans getolereerd door de officiële hoeders van het gezag en de goede zeden in Vlaanderen, maar ze beschouwden boeken als *Jan de Lichte en zijne zwarte rooversbende* wel als de culturele ondergrens. De norm voor volksliteratuur was nog steeds Conscience.

Het is echter Boon die expliciet partij zal kiezen tegen het soort sentimentele, sociale zedenromans waarmee Conscience in de Vlaamse literatuur zal bekend worden en aangetrokken wordt door de roman van Hans. Op die manier kan dus een directe lijn getrokken worden tussen Hans als inspiratiebron en autoriteit voor Louis Paul Boon, die de Jan de Lichtefiguur nog origineler zal benaderen.

De postuur van Abraham Hans rond Jan de Lichte zou ik situeren op twee vlakken. Enerzijds hield hij zich bezig met het populariseren van volksverhalen en richtte hij zich opvoedkundig tot een breed en laaggeletterd publiek. De andere poot van zijn activiteiten, die dan weer meer na de Tweede Wereldoorlog moeten gesitueerd worden, concentreren zich rond de Kinderbibliotheek en de jeugdversies van de verhalen van Hans. Deze “Hanskens” waren eveneens wijdverspreid. Bij geen van beide vlakken kon hij echter uitgroeien tot een echte autoriteit, ook al had hij contacten met gecanoniseerde auteurs in zijn tijd: wegens zijn protestantse achtergrond gold Hans als *quantité négligeable* bij katholieke recensenten en als schrijver voor het gewone volk werd hij als dusdanig niet als volwaardig auteur aanzien. Bij de postuur van Hans horen duidelijk pseudoniemen: hij noemde zichzelf Jan van Contich, Hans van Hoorenbeek, Hans van de Corseele, namen die zijn band met de lokale geschiedenis in de laatste twee gevallen of zijn woonplaats in het eerste geval moeten illustreren en dus zijn verbondenheid moeten benadrukken met zijn geschreven werken. De inbedding als volksschrijver blijft ook in zijn pseudoniemen bewaard.

6. DE AUTEURS ROND JAN DE LICHTE: LOUIS PAUL BOON

Als derde casus in dit artikel verscheen de figuur van Jan de Lichte bij de schrijver Louis Paul Boon in 1972 in de avonturenroman *De Bende van Jan de Lichte: een bandietenroman uit de jaren 1700*, na een eerdere vermelding

in de oudere roman *Zomer-te-ter-muren* uit 1956 en na een eerdere feuilletonversie in de krant *Het Laatste Nieuws*. Deze roman staat bekend als de meest bekende en verspreide voorstelling van de figuur van Jan de Lichte. Het is, samen met de roman van Bert Cornelis de voorstelling waar Jan de Lichte uit de band springt en afgebeeld wordt als een heldenfiguur en geïdealiseerd wordt. Over deze Bert Cornelis¹⁰ zijn echter geen persoonsgegevens bekend en deze roman kende verder ook geen navolging. De roman van Boon daarentegen zal in de beeld- en canonvorming over de bendeleider veruit de meest invloedrijke versie zijn. Later zal dit kernverhaal de meeste adaptatievormen kennen.

Het ontstaan van de roman *De Bende van Jan de Lichte* is een bijzonder complex verhaal dat onder meer onderzocht wordt in Maes en Top, maar vooral in De Preter en tot slot bij Humbeek. Maes en Top (22-23) stellen dat voor de ruwe structuur Boon het meest ontleend heeft aan de anonieme Jan de Lichteroman uit Aalst uitgegeven door Branteghem, maar dat Boon tegelijkertijd ook de auteur is die het meest zorgvuldig de historische bronnen heeft geraadpleegd. Zeker in zijn eerste versies van de roman beschrijft hij heel uitgebreid de verschillende personages en verwijst hij duidelijk naar de lange processtukken, waardoor om die reden ook zijn oorspronkelijke manuscript drastisch moest ingekort worden, zodat het door de Nederlandse Arbeiderspers kon uitgegeven worden (zie ook Humbeek 402 - 406).

Roggeman (93-96) situeert de figuur van Jan de Lichte precies in het gehele oeuvre van Boon en komt tot de conclusie dat deze twee romans, de *Bende* en *de Zoon van Jan de Lichte* een sleutelpositie zijn om zijn werk te kunnen begrijpen. Roggeman schrijft, dat Boon immers ook vooral om geld te verdienen vaak feuilletons schreef, onder meer in de krant *Het laatste nieuws* en het weekblad *De Zweep*. Hierbij schreef hij ook vaak onder pseudoniem maar vermeldt in geen enkele interview dat hij zich wellicht ook door vroegere collega's als Johan de Maeght en Abraham Hans heeft laten inspireren, omdat hij waarschijnlijk zijn feuilletonwerk niet serieus nam.

¹⁰ De auteur kon niet zijn boek van Jan de Lichte in de collectie van de bibliotheek terugvinden. Het wordt wel vermeld in het artikel van Maes en Top. Uit Cornelis, online vernemen we echter wel, dat Bert Cornelis een historicus en journalist van *Het Laatste Nieuws* is en bovendien op de redactie in Brussel voor deze liberale krant werkte. Hier kan dus opgemerkt worden dat door zijn werk bij deze liberale krant hij wellicht kennis had van het feuilletonwerk van zowel Abraham Hans die bij *Het Laatste Nieuws* publiceerde, als Louis Paul Boon, die ook de eerste versies van de *Kapelleksbaan* waar hij over Jan de Lichte schreef in de jaren vijftig in feuilletonversie kon publiceren. Hier kan dus vastgesteld worden dat zowel Hans, Cornelis als Boon bij deze liberale krant werk konden publiceren.

Maar bij *De bende van Jan de Lichte* is dit anders en heeft hij de moeite genomen om de volkstraditie vol historische details te laten samensmelten met de fantasie en de boodschap die hij wilde vertellen als schrijver.

Boon gaat zelfs zover dat hij een vervolg schrijft op het bendeverhaal, waarvoor hij de raamvertelling al uit de traditionele volksromans kon halen, namelijk de *Zoon van Jan de Lichte*, die hij toepasselijk Louis (zijn eigen voornaam) De Lichte noemt. Het verhaal kent een positiever einde dan het eerste deel.

Schrijver Hugo Claus, de belangrijkste Vlaamse schrijver van de twintigste eeuw, heeft slechts één literair essay over een collega geschreven en dat was gewijd aan Louis Paul Boon, in 1964. Hij bewonderde aan zijn oeuvre het grondmotief van Boons werk, namelijk de domheid en de lafheid van de mens, waardoor idealen steeds ten onder gaan. Daar kan de schrijvers slechts een gevoelig, esthetisch verhaal tegenover stellen. (Roggeman 95-96) Bijzonder is, dat Boon probeert met tekstinterne elementen, zoals het vertelperspectief, grotere betrokkenheid bij de lezers te stimuleren. De verteller treedt meermaals uit het verhaal en spreekt de lezer direct aan, hij wil de link leggen dat de lezer de toestanden van vroeger kan verbinden met de situatie van de moderne mens. Dit wordt al snel door literatuurwetenschappers, zoals Weisgerber (219) opgemerkt en gecontextualiseerd als karakteristiek voor deze roman.

Louis Paul Boon was niet van plan om het verhaal van Jan de Lichte te vertellen vanuit het standpunt van de gevestigde orde. Want hoewel de Lichte volgens de wet een crimineel was, vond Boon dat hij op zijn primaire wijze een opstandig mens was. Op die manier maakt Boon eigenlijk van zijn boek tegen de officiële geschiedenis, die door winnaars geschreven wordt, een tegengeschiedenis. Humbeeck (394) ziet dat Boon in het criminele optreden van Jan de Lichte om buiten de maatschappij te gaan staan een reactie op de maatschappelijke realiteit, de chaos van deze tijden. Boon probeerde met deze roman een realisme te schetsen dat balanceert tussen het persoonlijke engagement van de schrijver, en de kritische historische afstand van het onderwerp. Boon vond dat het in de volksromans van onder meer Conscience en Hans aan overtuigende beelden ontbrak van hoe en waarom deze mensen handelden naar hun situatie (Humbeeck 395). Boon plaatst Jan de Lichte dus enerzijds als een slachtoffer van zijn tijd, aan de andere kant een idealist die door zijn bendevoering iets aan de wantoestanden wil doen, door de armen en de verpauperden te verenigen en hen daardoor hoop geeft op een beter situatie. Door de lafheid en jaloezie van enkele personages

mislukt uiteindelijk de missie van de held Jan de Lichte en eindigt hij ter dood veroordeeld.

Hoe was de verhouding van Louis Paul Boon tot politiek engagement? Gebuys (11) schrijft dat iedereen die hem kende goed wist dat hij sociaal verankerd was in de linkse beweging, maar dat elke organisatie of een sterk keurslijf hem nooit echt lag. Boon bleef duidelijk eigenzinnig in zijn werken. Weliswaar vroeg men hem om op een lijst te gaan staan tijdens de verkiezingen voor de BSP, de Belgische socialistische partij, maar hij heeft nooit een partijlijn gevolgd. Gebuys geeft dan ook weer, dat het jammer zou zijn, mocht de kritiek en de interpretatie van Boon louter als socialistisch schrijver gebeuren, omdat hij zelf zoveel meer serieus wilde genomen worden. Bovendien viel er niet per se één lijn te trekken, zowel vanuit katholieke als socialistische hoek, vanuit België als vanuit Nederland was de kritiek anders. Gebuys (13) noteert nog dat vooral oppervlakkigheid in kritiek vanuit politieke hoek hem ergerde en dat hij graag serieus wilde genomen worden omwille van zijn vernieuwende vorm, inhoud en structuur van zijn boeken, hij beschouwde zijn werk zelf als veel meer dan wat schoonschrijverij. Het is aan Hubert Lampo te danken dat Boon het epitheton “tedere anarchist” kreeg, toen Lampo *De Kapellekensbaan* in 1953 besprak (Bruinsma en Humbeek 232-233). Deze wat nu beschouwd wordt als een wat vleierende titel is ook een heel eigen leven gaan leiden. Humbeek schetst de ontstaanssituatie waarbij zowel gevestigde literatoren en critici als pleitbezorgers van de nieuwe orde van leer trokken tegen de tegendraadse moralist die Boon wilde zijn.

Tot slot kiest Boon overigens ook een positie tegenover de grote autoriteit van de belangrijkste Vlaamse auteur van de negentiende eeuw, Hendrik Conscience. Hij beweert dat deze bewust de ogen sloot voor de realiteit van de eigen tijd en ook de middeleeuwen. Hij zag in hem en conformistisch auteur die de mensen leerde braaf zijn en zette hiertegenover zijn voorbeeld de schrijver Eugeen Zetternam, een in de moderne literatuur weliswaar vergeten schrijver maar iemand die de strijd van het proletariaat wel als zijn strijd aanzag, ook al was het voor hem een zekere weg van miskennis en het doodzwijgen van zijn auteurschap. (Durnez, “Boon, Louis Paul” 550)

Ernst Bruinsma en Kris Humbeek werken aan de hand van een analyse, die volgt als inleiding op een bundel van literatuurkritieken en kleinere stukje van Boon over literatuur in diverse tijdschriften, de beeldvormingshypothese uit van Louis Paul Boon als vormvernieuwer en relschopper die zich tegen het literaire establishment manifesteert. Voor deze bijdrage is van be-

lang dat zij het beeld aanscherpen dat Boon pogingen deed om autoriteit op te bouwen als literatuurcriticus, zich ook probeert te positioneren door kritiek op de literaire traditie te formuleren, maar daarbij volgens Bruinsma en Humbeek zijn eigen invloed overschatte die hij als eenzame hervormer kon uitvoeren op de literatuur, en anderzijds de traditie, machten en literaire vriendschappen bij de instituties onderschatte (Bruinsma en Humbeek 12). Wanneer Boon bij het communistische blad *de Roode Vaan* begint te werken in 1945, wilde hij via de literatuur het gewone volk heropvoeden en doen beseffen dat de kapotgeschoten kapitalistische wereld van elk moreel fundament verstoken was. Hij was overtuigd dat de idealiserende voorstelling van Consciences historische romans de mensen niet weten te ontworstelen aan hun milieu. Tegelijk hing Boon ook niet de theorie van het socialistisch realisme aan, maar probeert op een andere manier dan zijn literaire voorgangers de interpretatie van de geschiedenis weer te geven. Bruinsma en Humbeek (21-22) geven verder aan:

Maar liever dan de Felix Claesen van deze wereld aan de schandpaal te nagelen, probeerde hij in de Vlaamse literatuur de kiemen te ontdekken van een onromantische roman. Daarom blies hij het stof van ons literaire verleden, in de hoop naast de idealiserende vertelkunst in Consciences trant, een onder burgerlijk misprijzen en de vreze Gods bedolven sociaal-kritische epiek te ontdekken (Bruinsma en Humbeek 22, mijn markerings).

Uit deze posities blijkt dat Boon enerzijds moet geplaatst worden als een auteur die zich wil positioneren in het intellectuele literaire veld tussen geëngageerde, realistische auteurs (type Dostojevskij, Zetternam) die in de negentiende eeuw wantoestanden aanklaagden, maar anderzijds in zijn positie daardoor ook een anti-Conscience wil zijn. Hij kiest partij voor een ander standpunt dan dat van de gevestigde orde. Boon kan dus bij uitstek bekeken worden als een schrijver die autoriteit aanvalt en een anti-autoriteit hiertegenover plaatst. Hij verpakt het opstandige moreel als een menselijke eigenschap. Aangezien de al bekende en weid verspreide karakteristieke negentiende-eeuwse romans á la Conscience voor Boon niet konden dienen als na te volgen voorbeelden, moest hij wel putten uit een andere traditie, die hij kon vinden in de volksverhalen, het feuilletongenre, dat hij een geheel nieuwe invulling geeft om zijn postuur meer af te zetten tegenover de traditie.

Een interessante vraag om te onderzoeken, maar dat buiten de beperkte ruimte van deze studie valt, is in hoeverre Louis Paul Boon met zijn postuur als anti-autoritair schrijver of rebel in de Vlaamse letteren geprofiteerd heeft

van het literair-sociologische klimaat in de jaren vijftig en zestig. In de kritieken die Bruinsma en Humbeeck (366-368) verzamelden, vinden we wel voorbeelden waar hij zich uitspreekt over rebelfiguren van zijn tijd, zoals Jan Cremer of de weerklank van de Gangreencyclus van Jef Geeraerts. Hij bespreekt hier echter niet expliciet de autoriteit van deze twee schrijvers, maar wel dat deze schrijvers bewust timmeren aan hun imago en dat veel jongeren zich in de figuur van Jan Cremer kunnen herkennen. Of Boon door dan juist aan te leunen bij deze schrijvers-rebellen dan juist weer een conformistisch auteur was, kan zeker nog verder onderzocht worden en zou bijdragen tot het aanscherpen van de bijzonder complexe postuur van Boon. Het staat in elk geval vast dat Boon zich graag identificeerde met Jan de Lichte. Goeman (48) vermeldt dat Boon in het boek van zijn goede vriend Marcel Wauters in een exemplaar van de Bende van Jan de Lichte dat hij vroeg te signeren schreef: "Met de spijt zelf geen Jan de Lichte te zijn".

BESLUIT

Het hoeft geen betoog dat de eerste twee auteurs, Ternest en Hans niet kunnen beschouwd worden als voortrekkers in de ontwikkeling van de Nederlandstalige letterkunde: Ternest was een gemeentesecretaris en geen professioneel schrijver, Abraham Hans viel als protestants populair volksschrijver slecht voor de literaire kritiek. Toch zijn ze in dit corpus van belang om opgenomen te worden omdat zij in hun postuur en in de uitbeelding van de Jan de Lichte figuur elk hun rol gespeeld hebben in de ontwikkeling van het personage als rebel en (anti-)autoriteit. Ernest Ternest leefde in een periode en in een stadje, waar hij uit zijn schrijverschap niet echt autoriteit kon halen. Uit de parateksten van de roman over Jan de Lichte kan opgemaakt worden dat hij door zijn functie van gemeentesecretaris en zijn appel op historiciteit wel aanspraak maakt op autoriteit. Later wordt door de schriftelijke folklore en het vermengen van verhaalstof uit volksverhalen en verhaalstof uit de roman van Ternest, de autoriteit van zijn roman wel aangedikt.

Abraham Hans kon vanwege zijn protestantse achtergrond moeilijk zijn plaats vinden in het bestel van het literaire veld in het interbellum. De autoriteit van zijn werk is gering en blijft sterk regionaal, omwille van het feit dat zijn journalistieke feuilletongenre en zijn jeugdboeken eerder in de periferie van het literaire bedrijf moeten gesitueerd worden.

Louis Paul Boon maakt naam als vernieuwer en zijn aandacht voor de gewone man in de literatuur wordt erkend, ook door de katholieke literatuurkritiek. Omdat hij echter een standpunt inneemt tegenover het establishment, wordt ook hij uiteindelijk in een bepaalde, voornamelijk socialistische hoek geduwd. Er valt een link te trekken via de feuilletons die Abraham Hans schreef met de feuilletons waarmee ook Boon geld moest verdienen als journalist.

De verschillende rol van historische feiten in de verhalen rond Jan de Lichte opmerkelijk. Ternest gebruikt dit in zijn titel als autoriteitsargument. Bij Abraham Hans vormt de historische context niet meer dan een aanleiding om te beginnen fantaseren maar tegelijk een populaire volksopvoedende taak in zijn werk te leggen. Boon gaat uit van het oerboek en de feuilletonstijl van Ternest en Hans, maar voegt er uiteindelijk zijn eigen unieke visie aan toe: hij maakt Jan de Lichte tot een echte nobele rover, iemand die door de geschiedenis en historische context gemaakt wordt tot wie hij is. Boon slaagt er dus in om origineel als auteur om te springen met de historische context, die hij naar een eigen visie verwerkt en bovendien nog met een vervolg bedient in *de Zoon van Jan de Lichte*.

Het is Boon, de tedere anarchist, die van Jan de Lichte een anti-autoriteit maakt, meer dan een ordinaire misdadiger. De manier waarop hij zichzelf als literair auteur manifesteert, maakt dat het personage van Jan de Lichte zijn *postuur* als rebel ook versterkt. Net als zijn personage, trekt de opstand van de lagere klasse tegenover armoede en wantoestanden hem aan en klaagt hij sociale orde aan. De stijl van de volksromans, waar hij origineel mee omspringt (en dit genre met onder meer zijn vertelstandpunt ook ironiseert), zijn een uitstekend instrument om dit doel te bereiken. Het genre van de volksroman gebruikt hij om zich te manifesteren als een anti-Conscience en op dat vlak helpt de roman *De Bende van Jan de Lichte* om zich in het literaire veld te positioneren en een eigen autoriteit te creëren.

BIBLIOGRAFIE

- Bemong, Nele. "Schryver van' of burgerman? Het afficheren van cultureel en sociaal kapitaal in Vlaamse negentiende-eeuwse romans." *Nederlandse Letterkunde*, vol. 15, nr. 1, 2010, pp. 29-45.
- Boon, Louis Paul. *De Bende van Jan de Lichte*. Arbeiderspers, 1972.
- Bossaert, Benjamin. "Histoire croisée als onderbouw bij onderzoek naar primitieve rebellen casus Jan de Lichte van Louis Paul Boon (Vlaanderen) en Juraj Jánošík van Andrej Melicherčík (Slowakije)." *Acta Universitatis Carolinae – Philologica : Germanistica Pragensia*, nr. 4, 2018, pp. 35-43.

- Bruinsma, Ernst, en Kris Humbeeck. *Louis Paul Boon. Het recht van hervormen*. Manteau, 1999.
- De Geest, Dirk. "De ene schrijver is de andere niet: Het beeld van de auteur in een functionalistisch perspectief." *Werkwinkel*, vol. 8, nr. 1, 2013, pp. 45-63.
- Demeyer, Hans, (Ed.), "Uitwegen." *nY*, vol. 22, 2014, pp. 14-17.
- De Preter, Jeroen. *Maar gij, Boontje, zijt nog geen Jan de Lichte : tekst- en ontstaansgeschiedenis van De bende van Jan de Lichte, een bandietenroman van Louis Paul Boon*. Rijksuniversiteit Gent, Faculteit Letteren en Wijsbegeerte (MA scriptie), 1995.
- De Wispelaere, Paul. "De op- en neergang van Jan de Lichte." *Nieuw Vlaams tijdschrift*, vol. 35, nr. 6, 1982, pp. 914-934.
- Durnez, Gaston. "Boon, Louis Paul." *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*. Tiel: Lannoo, 1988, pp. 549-550.
- Durnez, Gaston. "Hans, Abraham." *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*. Tiel: Lannoo, 1988, pp. 1404-1405.
- Egmond, Florike. "De Edele en de onedele rover: veranderende voorstellingen van Westeuropese bandieten." *Sociologisch tijdschrift*, vol. 12, nr. 3, 1985, pp. 641-679.
- Gebuys, Dick. "Louis Paul Boon: mens of mythe? Een spelletje petanque op de baan van het Perpetuum Mobile." *Ons Erfdeel*, vol. 26, nr. 1, 1983, pp. 9-18.
- Goeman, Geert. "Levenslange verbanning naar een beeldenkerkhof." *Boelvaar Poef*, vol. 1, 2001, pp. 44-50.
- Ham, Laurens. *Door Prometheus geboeid. De autonomie en autoriteit van de moderne Nederlandse auteur*. Universiteit Utrecht (dissertatie), 2015.
- Hobsbawm, Eric J. *Primitive Rebels*. The Manchester University Press, 1959.
- Hoorenbeek, Hans van. *Jan de Lichte en zijn zwarte roversbende*. Antwerpen, L. Opdebeek, 1970.
- Humbeeck, Kris. "Klijster Licht en zoon. Nawoord." Louis Paul Boon. *De Bende/de Zoon van Jan de Lichte*. Arbeiderspers, 2007, pp. 389-414.
- Keersmaekers, A.A. "Jan-Baptist Broeckaert." *Verslagen en mededelingen van de Koninklijke Academie voor Nederlandse taal- en letterkunde (nieuwe reeks)*, 1988, pp. 79-90.
- Lamarcq, Danny. "De bende en Jan de Lichte, volgens de processen van 1748." *Jaarboek van de Zottegemse Culturele Kring 1977-78*, 1978, pp. 11-64.
- Lamarcq, Danny. "De Bende van Jan de Lichte. Een typevoorbeeld van de invloed van het volksboek op de volksoverlevering." *Volkskunde in Vlaanderen. Huldeboek Renaat van der Linden*, onder redactie van Willy P Dezutter, W. L Brackman, Oscar Bonnevalle, Roeland Van de Walle, Jozef Van Haver en Renaat Van der Linden, Brugge, Van de Wiele, 1984, n.p.
- Lamarcq, Danny. "Jan de Lichte." *Historische teksten, stad Zottegem*, www.zottegem.be/geschiedenis/jan-de-lichte.aspx. Geraadpleegd 30.11.2020.
- Lamarcq, Danny. "Vertelsels achter de Leuvense stoof. Hoe het volksboek de volksverhalen over De bende van Jan de Lichte kleurde." *Laureaten van de Frans De Potter-Jan Broeckaert-prijs*, onder redactie van Leo Pee, Oost-Vlaams Verbond van de Kringen voor geschiedenis. Reeks I – Laureaten, 2017, nr. 2. n.p.
- Maes, Paul, en Stefaan Top. "De Bende van Jan de Lichte. Een vergelijking tussen historische en volksliteraire bronnen." *Volkskunde*, vol. 83, nr. 1, 1982, pp. 9-27.
- Marchau, Jan. "Abraham Hans. Ongetwijfeld de grootste Nederlandstalige jeugd- en volksschrijver." *Vivat Academia. Tweemaandelijks tijdschrift van het verbond der Vlaamse academië*. nr. 32, 1980, pp. 9-13.

- Marchau, Jan. "Abraham Hans." *Kultureel Jaarboek voor de provincie Oost-Vlaanderen, Bijdragen, Nieuwe Reeks*, nr. 19, 1982, pp. 3-32 (= Gent: Oostvlaamse Literaire Monografieën, deel V, nr. 24).
- Meizoz, Jérôme. "Modern posterities of Posture. Jean-Jacques Rousseau." *Authorship Revisited. Conceptions of Authorship Around 1900 and 2000*, edited by Gillis J. Dorleijn, Ralf Grüttemeier en Liesbeth Korthals Altes, Peeters, 2010, pp. 81-93.
- Roggeman, Willem M. "Een spannende schelmenroman." *Jan de Lichte, de Weg naar de Hel*, onder redactie van Danny Cantaert, Utrecht, Isengrimus, 2007.
- Roggeman, Willem M. "Jan de Lichte gesitueerd in het oeuvre van L. P. Boon." *Boelvaar poef*, nr. 2-3 (september), 2008, pp. 93-97.
- Ryssen, Marcel. "Een Reynaertverteller uit de marge: Abraham Hans." *Tiecelijn*, vol. 16, 2003, pp. 149-167.
- Scharpé, L. 1897. "Den 21 dezer is te Wetteren ontslapen de heer Ernest Ternest." *Het Belfort*, vol. 12, nr. 1: 431.
- Ternest, Ernest. *Jan de Lichte en zijne bende, naar de echtste bronnen bewerkt*. Gent, H. en I. Van der Poorten, 1873.
- Van den Bergh, Willem & Piet Couttenier. *Alles is Taal geworden. Geschiedenis van de Nederlandse literatuur 1800-1900*. Bert Bakker, 2016.
- Verhaeghe, Paul. *Autoriteit*. De Bezige Bij, 2015.
- Vermassen, Valerie. "Jan de Lichte: een 18de-eeuwse rabauw uit Zuid-Oost-Vlaanderen." *Dossier: misdaad*. Speciaal nr. van: *Vlaamse Stam*, vol. 53, nr. 3, 2017, pp. 265-268.
- Votruba, Adam. *Pravda u zbojníka. Zbojnickví a loupežnickví ve střední Evropě*. Scriptorium, 2010.
- Walraed, Daniël. *Wie was toch die Abraham Hans?* Protestants Historisch Museum Abraham Hans vzw., 1996.
- Wauters, Marcel. "Welke Jan de Lichte bedoelde Boon?" *Jaarboek van het Louis Paul Boongenootschap*, vol. 1, 1983, pp. 112-114.
- Weisgerber, Jean. "Louis Paul Boon. De Bende van Jan de Lichte." *Aspecten van de Vlaamse roman, 1927-1960*. Athenaeum Polak en van Gennep, 1964, pp. 216-232.

INTERNETBRONNEN

- "Auctoritas." anoniem *Algemeen Letterkundig Lexicon*. DBNL, www.dbnl.org/tekst/dela012alge01_01/dela012alge01_01_00199.php. Geraadpleegd op 23.01.2021.
- Bert Cornelis: "Als je in Brussel rondloopt word je een believer." Interview. Danny Vileyn. Bruzz. www.bruzz.be/samenleving/bert-cornelis-als-je-brussel-rondloopt-word-je-een-believer-2020-01-18. Geraadpleegd op 23.01.2021.
- Mambrol, Nasrullah. "Intentional Fallacy." *Literary Theory and Criticism*, literariness.org/2016/03/17/intentional-fallacy/. Geraadpleegd op 23.01.2021.
- Lamarcq, Danny, "Jan de Lichte." *Historische teksten. Stad Zottegem*, www.zottegem.be/geschiedenis/jan-de-lichte.aspx. Geraadpleegd op 30.11.2020.
- Van Bork, G.J., D. Delabastita, H. Van Gorp, P.J. Verkruijsse en G.J. Vis. "Institutie." *Algemeen Letterkundig Lexicon*, www.dbnl.org/tekst/dela012alge01_01/colofon.php. Geraadpleegd 28.2.2020.

BUNTOWNICY I AUTORYTET:
URZĘDNIK, NAUCZYCIEL I ANARCHISTA –
E. TERNEST, A. HANS I L. P. BOON – O JANIE DE LICHTE

Streszczenie

Nie można zaprzeczyć, że gdy postaci historyczne stają się literackimi, są zazwyczaj przez autorów ubarwiane i w ten sposób funkcjonują w polu literackim, a także odgrywają też swoją rolę poza nim. Współczesna teoria literatury ma charakter literacko-socjologiczny, a napięcie między autorytetem a autonomią autora jest w niej związane z kreowanymi przez autora postaciami.

W artykule przedstawiono flamandzkiego bohatera Jana de Lichte i trzech autorów, którzy pisali o jego gangu. Rozpoczęto od Ernesta Ternesta z Wetteren. Następnie zaprezentowano interesujące zamieszanie wokół reputacji oraz życia i twórczości pisarza Abrahama Hansa, który urodził się w (Sint-Maria-)Horebeke, wiosce znanej obecnie jako Geuzenhoek, małej społeczności protestanckiej w ówczesnej, przeważnie katolickiej, Flandrii. Na koniec przyjrano się roli Louisa Paula Boona poza polem literackim: on sam określał siebie mianem czułego anarchisty, pracował przez jakiś czas jako dziennikarz lewicowego pisma *De Roode Vaan*, a zaraz po II wojnie światowej sympatyzował z komunistami i ich ideami.

Przełożyła Beata Poplawska

Słowa kluczowe: Jan de Lichte; banici wiejscy; autorytet; reprezentacja autorów; autonomia.

REBELS AND AUTHORITY:
THE OFFICIAL, THE TEACHER AND THE TENDER ANARCHIST –
E. TERNEST, A. HANS I L. PAUL – ABOUT JAN DE LICHTE

Summary

It cannot be denied that historical figures, when literarized, are also coloured by their respective authors and how they can be found in the literary field and also played a role outside their literary context. The Author would like to assume a literary sociological point of view, and in this contribution the tension between the authority and autonomy of the author is linked to the characters he has created.

In this research, the Author focuses on the Flemish hero Jan de Lichte and three authors who have written a work about Jan de Lichte's gang. He starts with Ernest Ternest from Wetteren. It is interesting to consider for a moment the reputation and the life and work of popular writer Abraham Hans, who was born in (Sint-Maria-)Horebeke in a community now known as the Geuzenhoek, a small Protestant community in at that time predominantly Catholic Flanders. Finally, the Author looks at the role outside the literary field of Louis Paul Boon, who also called himself a tender anarchist, worked for a while as a journalist for the left-wing magazine *De Roode Vaan* and immediately after the Second World War sympathised with communist ideas.

Keywords: Jan de Lichte; rural outlaws; authority; author representation; autonomy.